

Արտաշես Քալանթարյան

ԿՄԿԻԾ

ԱՆԵԼԿԱՅԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

Նա բացեց դուռն ու պատշգամբ դուրս եկավ: Աստղագարդ, խաղաղ գիշեր էր: Դիմացի շենքում՝ մեկ այստեղ, մեկ այնտեղ մարում էին լույսերը: Ցածում փողոցն ամայի էր ու անկյանք, և միայն ջրող ավտոմեքենան էր երկար շոշափուկները տարուբերելով, հոնդալով թրջում փոշոտ մայրերը... ամայությունն ասես ավելի ընդգծելով:

«Բայց հիմա ի՞նչ պետք է անեմ», - մտածեց Շավարշ Արամյանը: Ավելի ճիշտ՝ նա սկզբում մտածեց, թե Աննան հիմա այնտեղ ի՞նչ պետք է անի, հետո զգաց, որ դա անհեթեթություն է և նոր միայն ասաց ինքն իրեն՝ բա հիմա ես ի՞նչ պետք է անեմ:

Ցերեկը հողին էին հանձնել նրա կնոջը, որի հետ ապրել էր քսանութ տարի: Վերջին մարդիկ քիչ առաջ հեռացան՝ արագ-արագ մաքրելով ափսեներն ու դանակ-պատառաքաղները, ծալելով ու սանդղահարթակում կիտելով, չգիտես որտեղից տանը հայտնված, այլումինե ոտքերով սեղաններն ու աթոռները: Հետո մոտեցան նրան, սեղմեցին ձեռքը, ինչ-որ խոսքեր ասացին ու գնացին:

Հիմա տունն առաջվա նման էր, բայց հուսահատության աստիճանի դատարկ:

Աննան չկար:

Հոգեհանգստի և հուղարկավորության այդ ամբողջ ծիսակատարությունից Շավարշ Արամյանի հոգում ինչ-որ դառը նստվածք էր մնացել: Ո՛չ այն պատճառով, որ Աննան մահացել էր, ո՛չ: Աննայի մահը նա դեռ չէր ընկալում և ավելի շատ զարմացած էր: Անդարձ կորստի ցավը չէր զգում դեռ: Դա երևի հետո պիտի գար: Նրան ավելի շատ դառնություն էին պատճառել հուղարկավորների անհարկի իրարանցումը, բարձրաձայն խոսակցությունները, ինչ-որ անծանոթ ու օտար մարդկանց գործնական միջամտությունները, վիրավորական շտապողականությունը: Կարծես թե բոլորը շտապում էին: Շավարշ Արամյանին թվում էր, թե նույնիսկ քառյակը ասես ընդունվածից ավելի արագ էր նվազում: Արագ էր նվազում նաև փողային նվագախումբը, և մարդիկ ոչ թե քայլում էին, այլ վազում և վազելով էլ տարան դագաղը: Եվ Շավարշին այդ պահին մի միտք էր զբաղեցնում միայն. հանկարծ չսայթաքի որևէ մեկը: Իսկ դիակառքը արդեն սլանում էր և նույնիսկ անհանգիստ ազդանշաններ էր տալիս խաչմերուկներում...

Եվ այնտեղ, գերեզմանոցում... բոլորը շտապում էին, ամեն ինչ արվում էր արագ-արագ, հնալով և այնքան արագ փոսն իջեցրին դագաղը, որ ցած թափվող քարերի շրխկոցից միայն նա հասկացավ, որ ամեն ինչ վերջացած է արդեն: Նա միանգամից հիշեց Աննայի վերջին խոսքերը ու շատ տխրեց: Աննան այն ժամանակ ասաց.

- Շավարշ ջան, խնդրում եմ, երբ իմ դագաղը կիջեցնեն, ասա թող աղմուկով չլցնեն քարերը...

Նա ուզեց ասել, նույնիսկ բարձրացրեց ձեռքը, բայց երևի ուշ էր արդեն, որովհետև ցած նետվող քարի մի վերջին շրխկոցից հետո սկսեցին հող լցնել: Իսկ հողը չէր շրխկում այլևս: Բանվորները ձեռքերով, ոտքերով ուղղակի հրում, թափում էին փոսի մոտ կուտակված փափուկ շիկահողը: Իսկ հետո շատ արագորեն բլուր կազմեցին և, աղմուկով կոտրատելով պսակները՝ շիրիմը ծածկեցին ծաղիկներով...

- Կոտրատում են, որ չգողանան,- իր հարևանուհուն բարձրաձայն բացատրեց երևի խուլ մի պառավ:- Հա, տանում են ու նորից ծախում: Ես չեմ իմանում...

Հուղարկավորների մեծ մասին Շավարշ Արամյանը չէր ճանաչում և չէր էլ փորձում հիշել: Միայն զարմացած էր, որ այդքան մարդ է հավաքվել: Եվ ավելի շատ զարմանում էր, տեսնելով, թե որքան սզացողներ կան: Ինքն էլ էր ուզում լաց լինել, բայց ամաչում էր: Իսկ ուրիշները չէին ամաչում և լաց էին լինում սրտանց: Հասկապես մի դեռատի աղջիկ: Ձեռքերով գրկել էր հողաթումբը, համբուրում էր ու չէր թողնում, որ իրեն հեռացնեն գերեզմանից: Եվ լաց էր լինում սրտակեղեք, անմխիթար, մորմոքալով, հողոտ ձեռքերով սրբելով արցունքները: Շավարշը որքան էլ փորձեց, չկարողացավ հիշել դեռատի այդ աղջկան, բայց որովհետև վստահ էր, թե ինչ-որ տեղ տեսել է, ենթադրեց, որ Աննայի ուսանողուհիներից մեկը կլինի: Հետո չհամբերեց ու հարցրեց Աննայի եղբորը.

- Այն աղջիկն ո՞վ է, Լիպարի՛տ:

- Քո հորաքրոջ աղջիկն է, Շավա՛րշ,- զարմացած նրան նայեց Լիպարիտը:

- Որի՞, - հարցրեց նա:

- Ցողիկի:

Հա, իհարկե, Ցողիկի աղջիկը պետք է, որ լաց լիներ: Հանկարծակի նոպա էր ունեցել և գյուղից անմիջապես բերել էին հանրապետական հիվանդանոց: Երկու թե երեք ամիս մնաց: Եվ Աննան ամեն օր այցի էր գնում նրան: Ամեն օր: Ցողիկը ինչ-որ առիթով պատմեց:

Զարմանալի կին էր: Ինչպես էր հասցնում ամեն ինչ: Տունը միշտ մաքուր էր և երեխաներն էլ միշտ հազնվում էին պարզ ու անթերի: Այդ միակ բանն էր, որ կարող էր նկատել Շավարշ Արամյանը: Մնացածը նրան չէր հետաքրքրում: Եվ, այնուամենայնիվ, երեխաների ինչ-որ խոսակցություններից, հեռախոսազանգերին Աննայի շշուկով տված պատասխանների պատահիկներից, ճաշի սեղանի շուրջ երբեմն-երբեմն ծայր առած զրույցներից Շավարշ Արամյանը կռահում էր, որ սոսկալի ծանրաբեռնված է Աննան: Գիտությունների թեկնածու էր, համալսարանում քիմիա էր դասախոսում, պարապում էր ասպիրանտների հետ, երեխաների հետ պատրաստում էր դասերը, ամեն օր հատուկ ճաշ էր պատրաստում ու տանում հորը, որովհետև մահացել էր մայրը, իսկ հայրը ուրիշների եփած ճաշերը չէր հավանում, աղջկան դաշնամուրի դասի էր տանում մի դպրոց, տղային մի այլ դպրոց՝ ջութակի... Եվ դարձյալ հասցնում էր հետաքրքրվել իր և Շավարշի հարազատներով ու բարեկամներով, օգնության հասնել հազար ու մի հարցում...

Մի օր հորեղբոր տղան հուզված ասաց.

- Շատ շնորհակալ եմ, Շավա՛րշ, դու փաստորեն փրկեցիր իմ Արմենին... Դե, նոր ամուսնացած տղա է, որ կինը չաշխատեր, ո՞նց պիտի ապրեին:

- Բայց ես ի՞նչ եմ արել,- զարմացավ Շավարշը:

- Բա որ աշխատանքի ես ընդունել տվել, քի՛չ է, ցավդ տանեմ,- ասաց հորեղբոր որդին:-Աննան ամեն ինչ պատմեց:

Աննա՞ն: Ճաշի ժամանակ հիշեց պատահածը ու հարցրեց: Աննան այնպես կարմրեց, ասես թե բռնվել էր հանցանքի պահին:

- Երեխաները կարիքի մեջ էին, ի՞նչ անեի,- ասաց նա ամաչելով:- Մեր կուրսի Կիմային խնդրեցի, լաբորանտ ընդունեց իր մոտ:

- Հա, բայց ինչո՞ւ ես ասել, թե ես եմ արել,- զարմացավ Շավարշը:

- Քո ազգականն է, Շավարշ ջան, մտածեցի, որ ավելի լավ կլինի, եթե կարծի, թե դու ես արել: Եվ, ի վերջո, ես, թե դու՛ ի՞նչ տարբերություն:

Այսինքն, եթե Աննան չլիներ, Շավա՛րշ Արամյանը վաղուց կտրած կլիներ կապերը և՛ գյուղի հետ, և՛ ազգականների ու բարեկամների հետ: Հազվադեպ ընդհարումները, որ նա ունենում էր կնոջ հետ, հիմնականում հենց իր ազգականների պատճառով էին լինում:

- Եղբորդ ծնունդն է այսօր, Շավա՛րշ ջան, գոնե մի հինգ բույեով մտնենք:

- Այսօ՞ր... այսօր ինչպե՞ս գնանք,- փրկարար օղակ գտած խեղդվողի ուրախությամբ բացականչում էր Շավարշը - ... խանութները հիմա փակ են...

- Ես նվերը գնել եմ արդեն,- կամացույց խնդրում էր կինը:- Ուրիշ դեպքում քեզ հո չեմ անհանգստացնում, չեմ կտրում գործից: Դու գիտես, մերոնց տները միշտ մենակ եմ գնում կամ երեխաների հետ: Իսկ այստեղ չի կարելի, Շավարշ, եղբայրդ է...

Շավարշ Արամյանը ինժեներ-կոնստրուկտոր էր աշխատում գիտահետազոտական ինստիտուտում: Նրա մտահղացումները միշտ թարմ էին ու ինքնատիպ, դրա համար էլ, որպես կանոն, ընդունվում էին թերահավատությամբ, անբարյացակամությամբ, երբեմն նաև թշնամանքով: Աշխատելով գիշեր-ցերեկ՝ նա կարողանում էր մի քանի օրվա մեջ մի խոշոր հայտնագործություն կատարել, բայց տարիներ էին անցնում, մինչև որ ընդունում էին նրա այդ հայտնագործությունը: Եվ գյուտի հաստատման ժամանակ սովորաբար միակ դեմը հենց ինքը՝ Շավարշն էր լինում, որովհետև հնացած էր համարում իր իսկ գյուտը և փոխարենն անմիջապես առաջարկում շատ ավելի կատարելագործված մի նոր տարբերակ, որը կրկին դիմավորում էին անբարյացակամությամբ ու գրեթե թշնամանքով:

Ամենակարող՝ իր մասնագիտության մեջ, նա բացարձակապես անօգնական էր առօրյա կյանքում և հիմնարկային-գործնական փոխհարաբերությունների մեջ: Նա ամեն օր աշխատանքի էր գնում ավտոբուսով, բայց եթե հարցնեին ինչ շենքեր կան իր երթուղու վրա, չէր իմանա: Նա ճանապարհը չէր նկատում, նա գիտեր միայն նպատակակետը: Երբ նոր էին ամուսնացել, մի

քանի անգամ շուկա և խանութ գնաց: Բայց որովհետև ամենուրեք շփոթում էր հաշիվները և գնում այնպիսի ապրանքներ, որոնք ոչնչի պետք չէին, Աննան ժպտալով նրա ձեռքից վերցրեց ցանցազամբյուղը:

- Դա քո գործը չէ, Շավարժ ջան,- ասաց նա:

- Լավ, մի թե ես ոչ մի բանի պետք չեմ,- ընկճվեց Շավարժը:

- Դու հիանալի կոնստրուկտոր ես, դա քի՞չ է, ինչ է,- ծիծաղեց Աննան:- Միայն թե աշխատի՛ր: Մնացած մանր-մունր բաները թող ինձ:

Եվ Շավարժ Արամյանն այդպես էլ չիմացավ, որ էլեկտրաէներգիայի համար պետք է վարձ մուծել, որ պետք է երբեմն-երբեմն քիմիական մաքրման տանել հագուստները և վաղ առավոտյան թափել աղբը:

- Դու աշխատի՛ր, Շավարժ ջան: Քո գործը ժողովրդին է պետք, իսկ իմը՝ միայն մեր ընտանիքին:

Այդպես էր ասում Աննան: Նա ինքն էր ամուսնու համար հագուստ ընտրում և գնում, որովհետև եթե թողներ ամուսնու հույսին, Շավարժը տարիներ շարունակ աշխատանքի կգնար նույն կոստյումով, նույն վերնաշապիկով և փողկապով, առանց զգալու, թե ինչ է հագել: Նույնիսկ ծխախոտն էլ Աննան էր գնում, և անպայման Շավարժի սիրած «Ախթամար» ծխախոտը: Եվ հաճախ էր պատահում, որ առանձնասենյակի բացված դռան մոտ ճաշասենյակ խուժած ծխի մշուշի միջոց մեկ էլ հնչում էր Շավարժի ձայնը:

- Աննա՛, Աննա՛ ջան, ես սիգարետ չունեմ...

- Ունես, ունես, հիմա կբերեմ,- ծիծաղում էր Աննան:

Շավարժ Արամյանը պիջակի գրպանից հանեց ծխախոտի տուփը, մի սիգարետ վերցրեց ու հանկարծ մտածեց, որ ահա ինքը չգիտի էլ, թե որտեղ էր պահում Աննան սիգարետները: Հիմա տանն արդյոք սիգարետ կա՞ և եթե կա, որտե՞ղ է:

- Միայն թե դու աշխատի՛ր, Շավարժ ջան:

Նա սովորություն չունեւր տանը պատմելու հիմնարկի և իր աշխատանքի մասին, բայց Աննան չգիտես որտեղից մանրամասն տեղյակ էր, թե ինչ է կատարվում գիտահետազոտական ինստիտուտում: Եվ մի օր, մի մղձավանջային օր, երբ Շավարժ Արամյանը հուսահատության մեջ նույնիսկ մի հիմար, անհեթեթ վճիռ էր ընդունում՝ այս նույն պատշգամբից երկար, շատ երկար նայելով փողոցի մայթին, ուսին զգաց Աննայի ձեռքի թեթև հպումը:

- Ես քեզ հո վաղուց եմ ճանաչում, Շավարժ,- ասաց նա:- Դու աշխարհում ինձ հանդիպած ամենազմիվ ու աշխատասեր մարդն ես: Դու ինչի՞ց ես վախենում և ումի՞ց ես վախենում: Վաղը մտի՛ր քո պետի մոտ և ասա՛ ինչ որ մտածում ես: Ասա՛ համարձակ, առանց ամաչելու... Ասա՛ անձամբ, և ոչ թե որևէ մեկի միջոցով, որը կարող է նույնիսկ քո՛ բառերը, բայց ա՛յլ շեշտադրությամբ հաղորդել: Դու ի՞նչ ունես կորցնելու, սիրելի՛ մարդ: Դու ընկճվելու ի՞նչ ունես:

Դու միշտ ավելի շատ տվել ես՝ քան վերցրել: Եվ ուրեմն իրավունք ունես ասելու այն, ինչ մտածում ես: Երբեք չխեղճանաս, երբեք չնվաստանաս որևէ մեկի առաջ, որովհետև նախ դու մեծ տաղանդ ունես, որն ամենուրեք պետք է, և հետո տուն ունես, որտեղ հավատում ու սիրում են քեզ: Դու տուն ունես, Շավա՛րջ:

Հետո նրանք երբեմն-երբեմն հիշում էին այդ օրը և ծիծաղում էին սրտանց, իրար ուսի հենված՝ հենց այդ նույն պատշգամբից նայելով փողոցի փոշոտ մայթին:

- Դու ինձ այնքան անվանեցիր տաղանդավոր, որ ի վերջո համոզեցիր,- ասաց մի անգամ Շավարջը:- Ես ուրիշ ելք չունեի, ստիպված էի տաղանդավոր դառնալ:

Իհարկե դա հետո էր, շատ հետո, տարիներ անց, երբ հանկարծ պարզվեց, որ ուրիշ ոչ մեկը չի կարող այնպես կատարել գլխավոր կոնստրուկտորի պարտականությունները, քան Շավարջը:

Լեզենդ էր, թե իրականություն, բայց պատմում էին, թե այնտեղ, որտեղ պետք է վճովեր այդ հարցը, խորհրդականներից մեկը փորձում է զգուշացնել նախագահին.

- Ոչինչ չունեմ առարկելու, բայց ասում են, թե... ինչպես ասեմ... ասում են, թե տարօրինակ մարդ է այդ Շավարջ Արամյանը... Ասում են, թե... մի խոսքով՝ խենթ է:

- Վերջնականապես համոզեցիք ինձ,- ժպտում է նախագահը:- Մեզ հենց նման խենթեր են պետք:

Բոլորը զարմացած էին այդ ընտրությունից, բոլորը՝ Աննայից բացի, որովհետև, երբ շփոթված և երջանիկ Շավարջ Արամյանը մի օր տուն մտավ միայն վերնաշապիկով, որովհետև ըստ սովորության, աստիճաններով բարձրանալիս արդեն հանել էր վերարկուն ու պիջակը, և կնոջը ասաց գրեթե շշուկով.

- Աննա՛, Աննա՛, դու հասկանո՞ւմ ես, ինձ առաջարկեցին աշխատել որպես գլխավոր կոնստրուկտոր...

- Իսկ ինչո՞ւ ես զարմանում,- հանգիստ ասաց Աննան,- այդպես էլ պետք է լիներ:

- Չէ, դու հասկանո՞ւմ ես,- կնոջ մազերը համբուրելով, հուզված շարունակեց Արամյանը,- ախր ես հիմա առանց խոչընդոտի կարող եմ իրականացնել իմ բոլոր հայտնագործությունները:

- Իհարկե,- ասաց Աննան,- ես շատ-շատ ուրախ եմ քեզ համար: Բայց որ ասեմ, չե՞ս նեղանա, Շավա՛րջ:

- Ե՛ս՝ քեզանի՞ց,- ծիծաղեց Շավարջը:

- Քո նախորդն էլ էր կարողանում իրականացնել իր բոլոր մտահղացումները, սիրելի՛ս: Բայց չե՞ որ դու ուրիշ ես: Դու Շավարջ Արամյանն ես և կարող ես առանց երկյուղի Շավարջ Արամյան փնտրել քո յուրաքանչյուր կոնստրուկտորի մեջ և իրականացնել նրա մտահղացումները

ևս... Որովհետև,- ասաց Աննան,- հիմա մարդիկ բոլորն էլ ժամանակակից քաղաքում են ապրում, ժամանակակից շենքերի մեջ և բոլորն էլ դժբախտաբար պատշգամբներ ունեն...

- Ա՛խ դու իմ փոքրիկ, իմ հիշաչար ավագակ,- ծիծաղեց այն ժամանակ Շավարշ Արամյանը և երեխայի նման գրկելով՝ սենյակից պատշգամբ դուրս բերեց կնոջը:

Շավարշ Արամյանը զգաց, որ մրսում է ու զարմացավ, որ Աննայի ձայնը չի լսում: Որտեղ էլ լիներ, նա անպայման կզգար, որ ինքը մրսում է և պիջակը ձեռքին պատշգամբ դուրս կգար...

- Հո երեխա՞ չես, Շավա՛րշ, կմրսես...

Եվ հրաշքի նման նրան հանկարծ թվաց, թե ինչ-որ տեղից լսեց կնոջ ձայնը: Նույնիսկ պահեց շունչը՝ սպասելով, թե հիմա ուր որ է պիջակը կիջնի ուսերին և թիկունքին կզգա Աննայի ձեռքերի ջերմությունը:

Հետո միանգամից գլուխը ձեռքերին իջեցրեց ու լաց եղավ: Լաց եղավ այնպես, ինչպես ողջ կյանքում լաց չէր եղել: Եվ ափսոսաց, որ ամաչել է այնտեղ, գերեզմանատանը, որ ինքը չի գրկել ջարդոտված ծաղկեպսակներով ծածկված հողաթումբը, որ իրեն չեն փորձել պոկել գերեզմանից, որ ի՛նքը չէր լաց լինում այնտեղ՝ բարձրաձայն ու անմխիթար, հողոտ ձեռքերով սրբելով արցունքները:

1983 թ.